Eerste Boeck.

Dese sal dienen als een Voorlooper beschrijvende in het generael de Ghewassen, Boomen, Heesters, Kruyden met alle hare deelen ende namen des selfs, hare krachten ende trappen, haer wesen, reucken, ende verscheydentheyt der smaken, ende hoe men uyt de selve hare krachten sal bespeuren, insghelijcks de venijnighe ende giftighe kruyden, ende teghen-remedie der selve, om dus den Apoteker volmaeckt in dese konste te maecken.

De eerste/ende meestendeel der ghe-slachten der ghewassen / die inde Apotheke ghebruyckt worden (die in't Latijn Stirpes ghenaemt worden) zijn vier in 't ghetal: Ten eersten boomen/ ten tweeden Heesteren/ ten derden houtachtighe kruyden/ten vierden de ghemeyne kruyden.

Het eerste ghesslacht wordt in 't Latijn Arbor ghenoemt/ ende in't Grieck Dendron: Is een gewas / dat van sijn wortel af eene rechte/ dicke / ende houtachtighe steele / ofte struyck voortbrenght / ende boven in't ronde in veele zijd - tacken verbreydt wort/ gelijck als is den appel-boom / bercke-boom/ abeel-boom / etc.

Het tweede geslacht genaemt Heestere/in't Latijn Frutex, ende in 't Grieck Thamnus, en wast soo hooge niet als de boomen/ende alhoe-wel het houtachtigh is/ende langhe over-

blijft als de boomen/en is niet altijdt een-steeligh / maer dickmaels siet men uyt de Wortel veele andere spruyten uytschieten/ gelijck men sien kan in den Hazelaer/ Mannevencoorde / dat is/ ligustrum/ cornocille/ doornen/etc.

Suffrutex. Het derde gheslachte/ Spruydt/ wordt in 't Latijn/ Suffrutex, ghenoemt/ ende in't Griecx Fryganum, ende by ons houtachtige spruyten/ of houtachtige kruyden ; Want 't is een middelsoorte tusschen Heestere en kruydt : Want om de houtachtighe steelkens komt het met de Heestere over een ende om de leeghte mettet kruydt/sulcks is Roozemarijen/Lavendel/ Bramen/ Veyl/ etc.

Herba. Het vierde geslacht is het kruydt/ in't Latijn Herba, in het Griecx Pòa, ghenoemt/ bestaende alleene in teere / ende onstercke scheuten/ende gheensins houtachtigh/voorts-brenghende bloemen ende zaedt.

Van de verscheyden deelen der ghewassen ende hunne namen.

Radix. HEt eerste deel der ghewassen is de Wortel/ in't Latijn Radix , ende in het Griecx Rhiza,genoemt/de welcke/in d'aerde vast wesende/ haer voetsel daer uyt treckt/ ende seyndt het selve de heele plante ofte ghewas deur/ behalven sommighe weynighe / als cuscuta , viscum, &c. die op andere boomen/ofte kruyden groeyen.

Candex. Struyck / stronck/ ofte stam in het Latijn Candex,is inde boomen/ende heesteren't gheen dat uyt de aerde opstaet / ende spruyt/ ende waer door het voedtsel opwaerts ghedraghen ofte ghetrocken wordt/ welcke deel inde kruyden

den/ steele/ofte steelkens genoemt wordt/ende in 't Latijn caulus, en cauliculus.

Scheuten/ofte water-scheuten in 't Latijn Stolones, zijn nieuwe scheuten uyt den Wortel van de boomen / ofte heesteren uytwassende. Stolones.

Block of tronck/in 't Latijn truncus, is het onderste deel des booms/ofte den boom wiens tacken al af gekapt zijn. Truncus.

Tacken/ in 't Latijn Rami, zijn de spruyten/ die ter zijden de boomen / ende heesteren uytwassen / ende maecken den tronck een boom. Rami.

Schorse / ofte schelle/ in 't Latijn cortex, is het buytenste deel / waer mede het hout der boomen/ heesters/tacken etc. bedeckt worden/ als met een vel/door welcke de geheele plante haer voedtsel suyght ende treckt. Cortex.

Hout / in 't Latijn lignum, is het middelste deel des gewas/ met de schorse bedeckt:'t Herte/ in 't Latijn medulla, ende cor, is het middelste van 't hout / van sommighe het merch genoemt. Merch is oock het ghene dat in het midden van 't hout voorsachtigh en sacht is / ghelijck in het vlierhout. Lignum.

Steele / in 't Latijn caules, en cauliculi, worden/naer dat sy groot ofte kleyn zijn/ steelen/ofte steelkens genoemt/somtijts oock stoppelen / ende halmen / ghelijck men die van de boonen / korren / riet / etc. noemt. Caules Cauliculi.

Blat/in't Latijn Folium, in 't Grieck phyllon, is het gene dat een kruydt ofte ander ghewas kleedt / ende verciert van de welcke sy berooft zijnde / bloot ende naeckt schijnen te wesen. Folium.

Bloem / in 't Latijn flos, in 't Grieck anthos, is de vreught ende blijdtschap van de boomen/ende kruyden/ende als een hope van Flos.

de toekomende vrucht ; want gheheymelijck naer dat de bloeme vergaen is/komt het zaet/ behalven in sommige dobbel bloemen/als zijn Granaten/Krieckelaers met dobbel bloemen/ Anemonen/ Renonkels die maer voort en setten als door de Wortels / door dien de dobbel bloemen alle de kracht des zaedts tot haer treckt. De bloemen hebben oock haer eyghen deelen/ te weten de naervolghende : Ten eersten het knopken/ofte huysken/ in't Latijn en

Calyx. Griecx ghenaemt calyx, ende is het ghene daer de bloeme eerst in begrepen is/ende waer in de vrucht daer naer besloten wordt. Ten

Stamina. tweeden/ draepkens/ in't Latijn stamina gheheeten/zijn de kleyne vezelinghen/de welcke de draepen niet ongelijck en zijn/van het binnenste der bloeme uyt den knoppe uytbreeckende.

Ungues. Ten derden/ eyndekens/ in 't Latijn ungues, zijn de witte eyndekens van de bloemen/waer mede sy aen den knop vast houden / ghelijck men in de roosen/goude bloemen/ende genoffelen siet / die in de Medicijne ghebruyckt wordende / wech worden ghewoypen. Catteken /

Iulus. in't Latijn Iulus is lanckworpigh ende rondt/ 't welcke in plaetse van bloemen van sommighe boomen afhanght / ghelijck men siet inde Notelare/Haselare/ende Moerbesieboom/ etc.

Fructus. Vrucht/in't Latijn fructus,in 't Griecx karpos,wordt gheheeten het ghene/daer het zaede in voorts komt ; hoe wel het zaedt oock dickmaels voort-komt/ sonder yewers in besloten te worden.

Bulbus, Bol/ in 't Latijn bulbus, ofte bulbosa, in 't Griecx kephalon, zijn alle wortelen / ofte klijsters / die als ronde bollen wassen / als loock/ ajuyn / tulipanten / etc.

Bolle-

Bolleken in't Latijn capiculum, in't Grieck kephalion, dat zijn bollekens/daer het zaet in wast / als bollekens van heul / &c. Mancop oock ghenaemt/ in 't Grieck kodia, waer van de compositie van diacodium komt. Capitulum.

Haeuwe / in 't Latijn siliqua, in 't Grieck keration, is een lanck-wortpigh overtrecksel / in de welcke de grepnen ofte zaden der krugden in besloten zijn / gheljck als zijn de boonen / erten / ciers / etc. Siliqua.

Kroone/ in 't Latijn umbella, in 't Grieck sciadion, wordt aldus ghenoemt / om dat de bloemen/ende daer naer het zaet boven op het opperste der plante/als een kroonken wassen/ beel steelkē rondtom de eerste steele in't ronde wassende/ ghelijck men siet in de Denckel/wilde Daucus / Tanacerum, etc. Umbella.

Stupfkens/in't Latijn pappus, is de wolle in de welcke het zaet light/naer dat de bloemen vergaen zijn / ghelijck men in alle Distelen / Lysimachia, sien kan / etc. Pappus.

Van de krachten der Gewassen.

De krachten worden genoemt de uptwerckingen/die de gewassen ofte droogen in't lichaem inghenomen / voorts-brenghen: dese zijn tweederhande / te weten alimentum ende medicamentum, dat is voedtsel ende medicijne. Het voedtsel verandert ende verkeert het lichaem in sijn bloedt/ende vleesch tot sijn onderhoudt; maer de medicijne altereert / beroert ende overwint het lichaem / waer door het wechneemt dat overtolligh / ofte het selve schadelijck is / de vochtighepdt ende hitte des lichaems mede werckende / ende de inghenomen

men droogen/ ghewassen/ ofte medicijnen tot sulcke uytwerckinghe brenghende/ waer mede de selve begaest zijn/ sommige zijnde heet ofte kout vochtigh ofte droogh / maer op dat de selve beter in't werck moghen ghebracht worden/ moeten de selve ghewassen seer fijn ghestampt worden / ofte door koockinghe / ofte weyckinge de kracht der selve in eenige vochtigheydt in-ghedruckt worden. Onder dese vindt men sommighe/ die beyde de krachten te samen hebben/ ende worden alimenta medicamentosa, ghenoemt / als Manna/ Cassia/ etc. die het lichaem altereren / ende ghealtereert worden/ ende dienen tot spijse/ ende tot medicijne.

Van de onderscheydinghe der krachten van de trappen ofte graden des selfs.

De krachten van de ghewassen ofte droogen zijn verscheyden/ ende veelderley/ hoewel sy ghemeynlijck in viere worden ghedeylt/ dat is heet en droogh / kout ende nat/ die haer oorsprouck hebben van de vier Elementen des werelts / als is vier/ lucht/ water / en aerde / ende hoe yeder ghewas/ ofte drooghte meer ofte min in hitte / drooghte/ koude ende nattigheyt naerder komt/ hoe het de selve Elementen meer ofte min ghelijck wordt/ ende die worden ordens trappen/ of graden ghenoemt/ in't Latijn ordines, ofte gradus : waer van in de Medicijne vier zijn/ hoewel datter de Philosophen acht tellen / maer de Medicijns deelen elcke graedt noch in dry/ segghende in het beginsel/ middel/ ofte eynde van den eersten/ etc. graet kout/ heet/ droogh/ of nat. Aldus seght

men

men eenigh ghewas in den eersten graet kout/ heet/droogh ofte nat te wesen/het welcke van de middel-mate ofte ghetemperthepdt soo luttel verschilt/ dat men 't in 't lichaem nauwelijcks kan ghewaer worden/ ten zy men eenighe bewijsinge daer van doet/als olie van roosen op een ghesont lichaem gestreken: men gevoelt gheene verkoelinghe/maer wel gestreken op de verbranthepdt/men ghevoelt dat sy verkoelt;maer soo ghy de selve olie strijckt op een verkout lichaem / sal dat hinderlijck wesen: waer uyt blijckt dat sy meer verkoelt dan verwarmt/ 't selve is in't ghene dat hert/nat ofte drooghe is. Eerste graedt.

Den tweeden graedt is als men in de voornoemde gewassen eene merckelijcke drooghte/ vochtighepdt / hitte ofte koude bevindt/ ende daerom en hebben sy gheene bewijsinghe van doen. Tweede graedt.

Den derden graedt is/als men de selve gewassen noch krachtigher dan de voorgaende vindt/ nochtans niet al te gheweldigh. Derde graedt.

Den vierden graedt besitten sulcke gewassen/die met gheweldt hunne werckinge stracken eynde brenghen / ende alderverst van de middelmatighepdt af-wijcken: te weten/onder de heete / die seer scherp ende brandende zijn / de huydt quetsen / ende blaeskens ofte schorssen maken. Onder de koude/die verdooven/ende het ghevoelen benemen; maer men vindt geene dinghen/die in den vierden graet droogh zijn/ die oock niet t'samen en branden. Vierde graedt.

Van het wesen ofte essentie der ghewassen ofte drooghen.

HEt wesen ofte essentie der drooghen/is seer nut ende goedt te weten/om dus te beter tot de kennisse van de tweede en derde krachten te komen / sonder het welck men daer toe qualijck kan gheraken; welcker wesen ofte essentie is tweederley/ want sy zijn ofte grof ofte fijn van deelen / in 't Lathijn crassarum vel tenuium partium. De drooghen / die fijn van deelen zijn/konnen lichtelijck en haest in kleyne stuckkens ofte deelkens gebroken/ontdaen/ende ghebrocht worden/ ende in eenighe vochtigheydt gheleydt/ hare krachten uytschieten/ende in't lichaem inghenomen/seer haest door het selve verspreyt worden; maer de drooghen / die grof van deelen zijn/konnen qualijck in fijne stuckkens ofte deelkens ghebrocht worden/ door dien sy hert/ vast/ taey/ende lijmachtigh zijn/ende daerom moeten sy door lange weyckinghe bereydt worden/ om de krachten daer uyt te trecken/ende die in de nattigheydt in te drucken / ende zijn oock verbolghens/ dus inghenomen zijnde/van tragher werckinghe. Al dat fijn van deelen is / is gheneynlijck welrieckende / ende dat grof van deelen is / met gheene / ofte weynigh reucke.

Van de tweede krachten der ghewassen.

DOor dien de Apotheeckers dese tweede krachten in hunne Dispensatoria met Grieersche ofte Lathijnsche woorden beschreven vinden / die sy qualijck verstaen/ hebbe de selve

selve in't kort hier willen by schrijven / ende van wat aert de selve zijn. Dus van dese twee-de krachten volghen de eerste / sonder eenigh tusschen komen van yet anders. Onder dese worden begrepen alle de krachten van vermorwen ofte verharden; van ydel en los / dicht en vast te maecken / ende soo voorts / als in't vervolgh blijcken sal.

Versachtende ofte sacht-makende Medicamenten worden in't Latijn genaemt emollientia, in 't Grieck malactica, ende zijn sulcks / dat sy de harde gezwellen / ende hart ende versteent vleesch / schirrus ghenaemt / sacht maken / waer van sommighe eene matighe hitte ende drooghte hebben / andere eene vochtigheyt ende hitte / waer door sy oock sacht ende morruw maecken / doch meer qualitate specifica, dan anders. Emollientia.

Etter makende Medicamenten worden in't Latijn ghenaemt pus Moventia, in't Grieck diapyetica; dese Medicamenten verschillen weynigh van de voorgaende in krachten / dan dat de sacht-makende wat heeter vallen / ende dese meer met de hitte des lichaems over-eenkomen / ende zijn ghehemelijck plackachtigh / aen-klevende / ende toe stoppende de zweet-gaten / het welcke men emplasticum noemt. Pus moventia.

Verhardende Meditamenten / in't Latijn indurantia, in't Grieck sterotica, zijn eyghentlijck / die sonder eenighe onmatighe hitte / ofte koude drooghen / de koude maeckt het sneer ende roet hart / ende het slijck versteent door de hitte. Indurantia.

Locht-makende Medicamenten / in't Latijn resolventia, ende in't Grieck diaforetica, zijn van haer selven matelijck hert / ende dun Resolventia.

van deelen / ende verdrooghen een weynighsken / waer door sy de zweetgaten van de huyt openen / ende wijder maken.

Condensantia. Dick-makende medicamenten/ in't Latijn condensantia, in 't Grieck pycnotica, zijn de voorgaende contrarie / want stoppen de zweetgaten toe/ en zijn verkoelende van aert/ maer niet aerdachtigh/ noch luchtigh/ maer waterachtigh.

Aperientia. Openende medicamenten/ in't Latijn aperientia, in 't Grieck anastomotica, zijn van dicker ende grover deelen/ warm/scherp ende bijtachtigh/ openen de monden der vaten des lichaems.

Constipantia. Stoppende medicamenten/in't Latijn constipantia, in 't Grieck Stegnotica, zijn koudt ende grof van deelen / sonder scherpigheydt / waer door sy de mondekens der vaten sluyten.

Attrahentia. Aentreckende Medicamenten/ in't Latijn attrahentia, in't Grieck heltica, zijn warm / ende dun van deelen/dese trecken het sap ende vochtigheyt/ ende locken dat uyt de diepe holligheden des lichaems; want al dat heet is treckt tot hem: daerom hoe heeter en fijnder van deelen het is/hoe het oock stercker treckt.

Repercutientia. Weerdrijvende medicamenten / in't Latijn repercutientia, in't Grieck apocroustica; zijn kout van aert / ende grof van deelen / drijven alle vochtigheden/die in den wegh zijn/binnewaerts/ in de diepten des lichaems; want al dat kout is/ drijft te rugge/ ende alsdan noch meer als daer yet by-gevoeght is / 't welcke van grove deelen is/ sulcks als alle suere ende wranghe dingen zijn. De Astringentia drijven oock te rugghe / namentlijck als die fijn ofte subtijl van deelen zijn.

Afva-

Afvaghende medicamenten/ in't Latijn abstergentia, in 't Griecx thyptica, zijn ofte kout ofte warm van aerdt/ want geen van beyde en sal de werckinge van de afvagende kracht beletten / ten zy de selve te seer heet / ofte kout waer ; dese vagen af/ ofte spoelen uyt de taeye vochtigheden / die in het binnenste des zweetgaetjes/ als oock die in de zeeren ofte zweeringhen hanghen/ welcke sy verdroogen/ door de fijnheydt haerder stoffe. Abstergentia.

Suyverende medicamenten/ in 't Latijn expurgantia, ofte deopilantia, in 't Griecx eccathartica, en verschillen van de afvaghende niet veel ; maer door haer bitterheydt ofte salpeterachtigheyt trecken een weynigh t'samen/ ende en suyveren de zweetgaetjes des huydts soo veele niet/ als wel de doorgangen van het ingewandt/te weten van de Lever/ Milte ende Aderen. Expurgantia.

Dun makende medicamenten / in 't Latijn attenuantia, in 't Griecx leptyntica, zijn heet/ ende van dunne ende subtijle deelen/ suyveren ende maken reyn/ waer door sy de dicke/taeye/ ende grove humeuren sijnder / ende dunder maecken. Attenuantia.

Besettende medicamenten / in 't Latijn illinentia, in't Griecx emplastica, en hebben geene hitte/nochte drooghte van nooden/dan alleene als soop de zweetgaetjens gestreken sijnde/ daer seer vast aen blijven hangen/ende de selve vervullen / ende verstoppen/ ghelijck zijn alle lijmachtighe/ende vette dingen/die gheen scherpigheydt en hebben. Illinentia.

Verstoppende medicamenten / in 't Latijn incrassantia, in 't Griecx emfractica, zijn contrarie aen de af-vagen ende suyver makende dinghen : Incrassantia.

dingen; want ghelijck de zweet-gaetjes en de gangen des lichaems ontsluyten/ soo stoppen dese de selve toe/ende maken de huyteuren des lichaems dick ende tay.

Anodina. Smert-verdrijvende medicamenten / in't Latijn anodina, in 't Grieck paregorica, zijn dese die de weedom ende pijne verdrijven/ofte versachten; maer niet door verdoovinghe ofte slaep: dese zijn van sijne ende dunne deelē/ heet in den eersten graedt.

Somnifera. Verdoovende ofte slaep-makende medicamenten/in 't Latijn somnifera, in 't Grieck narcotica, ofte hypnotica, zijn kout van aert tot den vierden graedt / weeren den weedom ende smerte door verdoovinge/ofte slaep/ende dat soo krachtigh / dat men daer van doodt slaept/ende sterft als men die te veele in geeft.

Rubefacientia. Smert-makende medicamenten in 't Latijn rubefacientia, in 't Grieck sinapismi, ende worden oock vesicatoria ghenoemt/ om dat sy smerte maken/bleynen / blaren/ ende schorsen: zijn heet ende droogh tot in den vierdē graet/ ende van grove ende dicke substantie/de septica zijn seer een / behalven dat sy van sijnder deelen zijn/ ende met minder ofte sonder pijne wercken.

Van de derde krachten der ghewassen.

DE derde krachten spruyten uyt de eerste ende tweede krachten / want sommighe van die verdrooghen sonder eenighe bijtende kracht / het welck de eerste kracht toe-ghescheven wordt/ ende boven dien trecken oock te samen / en dit schrijftmen de tweede kracht

toe.

toe. Onder de derde kracht worden de naervolghende gherekent:

Rijp ost etter-maeckende medicamenten: in 't Latijn pus moventia of maturantia, in 't Grieck diapyetica, ofte peptica, zijn matelijck heet ende komen aldernaest de sacht-makende/ maer verschillen hier in / dat de etter-makende eene toe plackende/ende zweet-gaetjes toe-stoppende kracht hebben/waer door de hitte vermeerdert/om dat gezwollen ofte verplettert tot rotten te brenghen. Pus moventia.

Vleesch-maeckende medicamenten/in't Latijn carnem generantia in 't Grieck sarcotica, zijn droogh van aert/ende vagen matelijck af/ sonder eenige bijtinge/doen vleesch groeyen in de hollen / ofte diepe zweeren / ofte zeeren. Carnem generantia.

Heelende medicamenten / in 't Latijn conglutinantia, in't Grieck colletica, zijn van aert drooge by naer inden tweeden graet/ende komen seer over een met de vleesch-makende ende lijck-teeckenen maeckende medicamenten; maer sy en vagen niet af / maer trecken te samen/ende beletten de vochtigheydt. Conglutinantia.

Lijck-teeckens makende ofte wonden sluytende medicamenten / in 't Latijn cicatricem inducentia, in 't Grieck epulotica drooghen seer/ende trecken t' samen sonder eenighe bijtachtigheydt / benemen alle vochtigheydt des vleeschs / ende trecken't vleesch aen een / ende overdecken dat met een kleyn weerken. Cicatricem inducentia.

Weeren makende medicamenten/ in't Latijn callum gignentia, in 't Grieck porotica, zijn van aerde matelijck warm / klevende ende besettende/ waer door sy kracht hebben om een wiere of weere te maken / die noch been noch vleesch en is/die de beenders/die ghebro-

ken Callum gignentia.

ken zijn / by een haelt / ende voeght; want om de drooghte der beenderen / en konnen andersins niet by een ghevoeght worden.

Diuretica. Water-loosende Medicamenten / in 't Latijn urinam cientia, in 't Grieck diuretica, zijn verscheyden van aert / want die by ghevalle / oft accidentelijck door pissen / zijn vochtigh / vloeyende / ende van fijne ende dunne ghestaltenisse / ende haest door-dringhende. Andere / die soo wel eygentlijck als by ghevalle doen wateren / sommige van die hebben eene middel matige kracht om supver ende dun te maken / ende sommighe zijn kout van aert / ende van dunne ende fijne deelen. Andere zijnder die eygentlijck doen water maecken / ende dese zijn heel droogh / ende tot in den derden graet heet.

Calculum comminuentia. Steen-breeckende Medicamenten in 't Latijn calculum comminuentia, in 't Grieck lithontryptica, worden abusivelijck soo genoemt; want volgende het ghetuyghen van Galenus, Dodoneus, ende meer andere / en vindt men geene Medicijnen / die den sormeerde steen konnen breken / maer wel de zandekens / die door eenighe taeye ofte lijmachtighe vochtigheydt aen een / als ghepapt zijn / doen scheyden / ende van een gaen: al-hoe-wel datter veele van die gheprezen worden / al oft sy dat konden doen; want indien de selve scherp ende heet zijn / en breken de selve niet alleen / maer doen die groeyen / ende door hare hitte de taeye vochtigheydt tot steenen backen. De ghetemperde / koude ende middel matighe Medicamenten en konnen 't selve oock niet doen; want dat door hitte aenghebacken is / en kan door geene koude ontbaen ofte ghebroken worden: door afscheuringhe noch veel min / want die en konnen

nen tot de nieren ofte blase ghebrocht worden.

Maenstonden verweckende Medicamenten in 't Latijn menses moventia, in't Grieck emmenonagoga, zijn heet en dun van deelen/ die de rauwigheden verdouwen / de grove ende taeye vochtigheden fijn ende dun maken/ende doorsnijden / de doorganghen suyveren/ ende de verstoptheden openen. Menses moventia

Naer gheboorte af-drijvende Medicamenten / in 't Latijn secundas, vel secundinas expellentia, in 't Grieck Phthoria, zijn de voorgaende ghelijck / ende de selve/ behalven dat men de sterckste der selver neemt/ oft in meerdere quantiteyt. Secundas expellentia,

Hoest-stillende Medicamenten/in 't Latijn en Grieck ghenaemt bechica, zijn tweederley/ d' eene die den hoest stillen ofte versoeten / de welcke kout ofte middelmatigh van aert zijn / dese maken de dunne vochtigheden dicker/ende doen aldus den hoest ophouden: de andere zijn heet /ende dun van deelen/waer door sy de grove ende taeye vochtigheden dun maecken/ waer door sy doen hoesten/ende aldus suyveren sy de borst van de selve vochtigheydt. Bechica;

Melck ende zaet-makende medicamenten / in 't Latijn Lac & semen generantia, zijn van eender nature/ de welcke ghetrocken worden soo uyt het beste voetsel van eten en drincken/ als van sommighe Medicijnen daer toe beguaem / de welcke zijn van dunne ende fijne deelen / ende heet van aert. Lac & semen generantia.

Van de vierde krachten.

De vierde krachten en hangen aen geen van de voorgaende/ maer zijn alleenlijck door erbarentheyt gevonden sulckx te wesen: nochte

men

men kan gheene reden gheven/waerom sy sulcke krachten hebben / ende daerom worden sy genaemt facultates specificæ, de welcke Godt haer inghedruckt heeft : ghelijck dat de zeylsteen yser treckt/amber/stroo : ghelijck oock de delereria, dat sijn saken die venijnigh zijn/ ende dooden/ soo wel metalen/ kruyden/ als dieren/ die door bijten/ slaen/ofte aenraken dooden / als oock die men cathartica noemt / de welcke oock dooden/ te veele inghenomen/ soo door oberghe ven / als kamergangh. Insghelijcks zijn de somnifera, ende opiata, de welcke te veele inghenomen/ doen den eeuwighen slaep slapen : de theriacalia alexiteria, of alexipharmaca, dat is/ vergift drijvende/ zijn oock van de selve natuer. De periammata ofte gifteafskeerende / zijn meestendeel superstitie. De amuleta niet veel beter. De reste van desen graedt gaen ick voorby.

Deleteria.

Cathartica.

Somnifera.

Alexiteria.

Periammata.

Amuleta

Van de venijnen, ende remedien daer teghen.

HOewel de Triakel ende Metridaet van oudts vermaert ende door erbarentheydt bevonden zijn het gift te verdrijven / ende der Slangen/ ende andere venijnige gedierten beten oft steken te gheneesen : soo is 't nochtans om de verscheydentheydt der venijnen/de selve niet altijdt daer toe bequaem en zijn:soo sal ick hier verscheyden remedien / tot verscheyden venijnen beschrijven / op dat den Apotheker de selve mach weten / ende terstondt gebruycken / als den Doctoor niet terhandt en is/om dus het perijckel / het welck in het uytstel gheleghen is/te ontkomen/ sal de selve beschrij-

schrijven/ghelijck die te mijnen tijde ghebruyckt zijn ghewest/ ofte niet in tijdts ghegeven ofte versuymt.

Aconitum, dat is wolfswortel soo wel met geele als met blauwe bloemen/inghenomen is doodelijck / ende soo het somwijlen ghesschiedt / dat kleyne kinderen / die in de bloem-hoven komende/ alle dinghen in den mont steken/ende in eten/moeten terstont gheholpen worden / ende voor teghen-gift hun ingheven Triakel met Bezoar, en Diamuscus, ofte Castorium, het overgheven met olie en boter is oock seer goedt. Aconitum.

Apes, Byen. De steken der byen / Horsselen/ Wespen/ ende Mugghen/ sijn d' een meer schadelijck dan d' ander : ervarentheydt hebbe aen my selven / dewelcke my min doen opzwellen als andere / remedie daer teghen / is Triakel daer op gestreken/sommighe helpt den Wijnazijn meer. Apes.

Araneæ, Spinnekoppe : Teghen de steken der Spinnekoppen dient daer op gelept Treakel met wat Wijnazijn ghemenght. Araneæ.

Arsenicum, Regal, soo wie het selve / ofte door ongheluck / ofte boosheydt inghenomen heeft / niet isser beter ban veel olie ban soete Amandelen / oft ghemeene olie inghenomen / als oock versche boter / ofte alderlep vette suypen. Over eenighe Jaren was t' Antwerpen een Dochter / de welcke door desperatie Regal, innam / ende uyt hare sinnen ghevallen wesende / is dus tot haer selven ghekomen / en ghenesen. Men goot haer in een pondt ghesmolten boter / ende een pot soete melck / ende haer leggheude op een tonne / rolden de selve / waer door sy tot het braecken quam / ende het Arsenicum,

selve noch tweemael vernieuwende/is tot hae selven ghekomen door veel braken/ende is dus ghenesen.

Cantarides. Cantarides, Spaensche vlieghen / de selve veele inghenomen / zijn oock doodelijck / ende grootelijcks schadelijck aen de blase / die sy ulcereren, ende doen bloedt wateren. De remedie is / veel versche boter ingenomen/ ofte wel met soete melck inghenomen. Item / Amandel-melck/ ofte/ emulsio seminis cucumeris met gerste-water ghemaeckt.

Cerussa. Cerussa, Ceruse in-ghedroncken / is oock seer schadelijck / daer teghen zijn goet Persseleernen met Prilana in-ghedroncken/ ofte wel een grooten dronck ofte twee van den besten Wijn / als oock Clisterien van roode koolen met veel olie.

Cicuta. Cicuta, Scheerlinck ofte Dulle-kervel / is een doodelijck krupdt / de remedie daer teghen zijn Gentiana wortelen gesoden/ ofte gepoeyert met Wijn in-ghedroncken / sae Wijn alleene is een souverain remedie / al hoe wel Scheerlinck met Wijn gemengelt / ende in-ghedroncken / soo doodelijck is / datter gheene remedie toe en is. In een seecker Clooster te Doornick / de Rock Scheerlinck niet kennende / heeft dat voor Peterselie in de Potagie ghedaen / waer van / al die daer van ghegheten hadden/sieck zijn geworden/maer met Wijn te drincken/ zijn ghenesen.

Fungi. Fungi, Campernoeillen in haren tijdt niet gepluckt / zijn oock doodelijck / ghelijck 't over sommighe Jaren te Gent is ghebleken / alwaer niet alleene vier ofte vijf menschen t' sessens af zijn ghestorven / maer oock den Hondt die de schotel gheleckt hadde. Remedie daer teghen

teghen/ is alle overghevinge namentlijck droeghe Hinnendreck met Honigh en Wijn inghegeven / rau Loock is oock daer teghen goedt/ en Diatrionpiperon.

Helleborus, Nies-wortel te veele inghenomen / is oock schadelijck / daer teghen is Castoreum goedt inghenomen / als oock Flores nympheæ, dat zijn Callebloemen met Wijn ingedroncken / insghelijcks Quepeeren / Mulsa met boter inghedroncken. Helleborus.

Hyosciamus, Bilsenkruydt is in den vierden graedt kout / ende den menschen schadelijck; tegen remedie is Geytemelck / Mee / Loock/ Ajuyn/ Kersse/ lange Peper met Wijn inghedroncken. Hyosciamus.

Ostrea, Oesters te veele ghegeten / zijn den mensch oock schadelijck / namentlijck als sy te oudt zijn. Hebbe een Edelman ghekent / die te veele verwesen Hoesters hadde ghegeten / die daer van gestorven is, willende sich selven helpen met Spaensche wijn / ende veel Peper; maer hadde hy een Vomitorium inghenomen/ soude meer versekert hebben gheweest / ende de doodt ontkomen. Ostrea.

Opium, De teghen-bate ende remedie is seer de selve van Hyosciamus. Opium.

Napellus, Papekappen ofte Wolfs wortel is den mensch seer schadelijck / ende doet hem in korten tijdt met groote smerte sterven / ten zy daer in tijdts wordt toe-ghedaen / in ghevende Triakel met Bezoar-steen / ofte Diamuschus. Napellus.

Scammoneum, te veele in-genomen is schadelijck / daer teghen sult ghy gheven sap van Aelbesien / sap van Queen / ofte Suringh. Voorts in alle purgatie / die te overvloedigh Scammoneum.

werckt/is goedt inghenomen jonghe Triakel om op te stoppen / ofte een pilleken pectorael, of Laudanum Theophrasti sommighe aeskens/ het welcke/soo verre dien Apotheker te Brugghe ghedaen hadde / wiens Knecht een dosis pillen hadde ghemalaxeert in een mortierken / in het welck Antimonie te booren was ghestampt / sonder schoon te maken/ en soude den Patient/die de Pillen hadde inghenomen/ niet gestorven hebben door braken en kamergangh.

Solanum somniferum.

Solanum Somniferum, Dulle besien. Hebbe te Brughe een Kindt ghekent / het welcke / in een Hof komende/ eene Dulle besie ofte twee hadde in-ghegeten/ende soude daer van gestorven hebben ; maer Triakel met Wijn innemende/ is behouden ghebleeft / daer teghen is oock goedt Mee/oft Honigh-water jae Wijnazijn alleene.

Sublimatum.

Sublimatum, ofte mercurius sublimatus, aqua fortis, oleum vitrioli, ende alle andere door-etende saecken / moet men ghebruycken/ 't selve van Regal gesept is ; Hebbe te Mechelen een Barbiers jongen gekent/ die/ meynende de Scammoneum in te nemen / Sublimatum innam / waer van hy op het secreet van sich selven vallende / 't Sublimatum uytbraeckte / ende quam daer door tot sich selven / ende met andere remedien ghenas. Daer nae is hy Religieus gheworden / maer en heeft niet langhe daer nae gheleeft / ende is ghestorven door het overblijfsel / 't welck hem bloet dede spouwen. Oock te Mechelen was een Raedts - heers Dochter / welcke meynende Wijn te drincken/ Sterckwater in dranck ; maer door haestighe teghenweer is daer van ghenesen. Een Edelman Lorenoys, huyten op een Casteel sieck wesende/

sende/ wierden van de Stadt verscheyden mede cijnen ghesonden / waer onder een glaesken Oleum vitrioli was: hy het eene voor het ander innemende / heeft het Oleum vitrioli ingedroncken/ ende is met groote tormenten ende pijnen daer van ghestorven / door dien den Doctor niet ter hant en was: al en hadden sy hem maer een menighte van melck en boter / ofte oock maer water ingegeven/om de scherpighedt der olie dus te breken/ hadden hem konnen behouden.

Viperæ, Vipers / Serpenten ofte Slangebeten te ghenesen / is niet beter als Triakel soo inghenomen / als daer op ghelepdt. Hebbe te Brugghe in het Gast-huys eens Soldaets vrouwe ghekent / welcke willende gras snijden / van een Slanghe wierdt ghebeten sy de pijne ghevoelende / stack de handt naer den mondt/de welcke soo wel als de handt door het venijn opzwol / ende is door Triakel/ soo daer op leggende / als innemende / ghenesen. Dese exempelen hebbe hier willen by stellen / op dat den Apotheker / dies noodt wesende / sonder achterdencken sonde moghen ghebruycken. Viperæ.

Hoe de krachten der kruyden ghekent worden uyt den reuck.

DOor den reuck en kan men de krachten der kruyden soo wel niet kennen/als door den smaeck / ende al-hoe-wel datter veele verscheyden reucken zijn/en hebben de selve nochtans gheen name bekomen gelijck de smaken: dan dit kan men alleene seggen/dat al het gene dat suerachtigh rieckt / ende na den Azijn/ dat dat kout is/ ende al dat wel-rieckende is/

heet: aenghesien dat de menighte der dampen ende roocken van de hitte beroorsaeckt worden / namentlijck als daer eenighe bijtachtigheydt by ghevoelt wordt. Voorts al dat welrieckende is / is dun en fijn van deelen: maer het gene niet en rieckt / is van grosse ende dicke ghestaltenisse.

Van de smaecken.

MEn kan veel lichter uyt de smaecken voor deelen van de krachten der gewassen/dan uyt de reucken/ de welcke negen in't getal zijn dry warm/ te weten/ scherp/ bitter en zout/ dry koudt/ te weten/ wrang/ sarp en suer/dry middelmatigh / te weten/soet/betachtich en onliefselijck/dat is onbewegelijck en plat van smake

Scherpe smaeck.

Scherpe smaeck / in 't Latijn acris, in't Grieck drimys, snijt ende steeckt in 't praeven/ ende bijt de tonge ende mont/ nijpt ende verhitt gheweldighlijck/heet in den derden en vierden graedt/ waer van sommighe tot spijse dienen / sommighe tot medicijne / ende sommighe zijn doodelijck.

Bitter smaeck.

Bitter smaeck / in 't Latijn amarus, in 't Grieck pocrós, en is soo heet niet als de voorgaende / maer bitter/ quaet/ onliefselijck/ ende bederft den smaeck/ ende dese dingen zijn grof/ ende aerdachtigh van stoffe.

Zoute smaeck.

Zouten smaeck / in 't Latijn salsus, in het Grieck almirós, en is soo heet niet als beyde de voorgaende;maer heeft eenighe drooghte/sy en verhitt de tonghe niet / maer door de drooghte doorsnijdt sy / vaeght af ende suyvert / en heeft oock mede een t'samen-treckende kracht/ende is middelmatigh van deelen ofte stoffen.

Wran-

Wrangen smaeck / in't Latijn acerbus, in't Grieck stryphnos, is heel kout ende aerdachtigh van stoffe / schraegt ende wringht de tonghe seer/ende die ongelijckelijck verdrougende/ maeckt de selve rau en oneffen. Wrange smaeck.

Serpe smaeck / in't Latijn stipticus, en austerus, in't Grieck austeros, is de voorgaende wrange smaeck heel ghelijck/ dan is wat sachter ende aengenamer/ende oock wat min kout ende droogh/ende daerom wringht hy de tonghe min/ ende doet min sijn krachten blijcken. Serpe smaeck.

Suyre smaeck / in't Latijn acidus, in't Grieck oxys, al dat suer is / verkoelt / ende door de fijnheydt van hare stoffe doordringht haest / en lichtelijck doorgaet ende doordringht 't gheboelen van de smakelijckheydt / ende bijt sonder eenigh geboelen der hitte/ende knaeght de tonghe/ ende de omleggheude deelen/ ende door de kracht van hare koude / drijft te rugghe alle bloedt / ende daer-en-boven door de gheweldighe drooghte bedwinght / ende stelpt alle het uyt bzeken ende uyt-wortelen van het bloedt. Suyre smaeck.

Soete smaeck / in't Latijn dulcis, in het Grieck glycis, is matelijck warm; want niet dat soet is / is koudt / ende is van middelmatighe stoffe / seer aenghenaem ende lieffelijck / ende verheught de tonghe / ontdoet ende ontlost / maeckt ruym ende breedt / ende versacht de rauwigheden / ende helpt de teeringhe. Soete smaeck.

Vette ende smeerachtighe smaeck / in't Latijn pinguis, in 't Grieck iparos, is middelmatigh tusschen hitte ende koude / ende van middelmatighe stoffe tusschen fijn ende grof / soo dat alle vette dinghen wijden / ver- Vette smaeck.

mozwen ende versachten/ende bzenghen die in haren eersten staet / veel beter dan de soete / van welcke sy niet veel en verschillen.

Smetse smaeck.

Smetsen smaeck / in 't Latijn insipidus, in 't Grieck apocus, is soo veel te segghen als sonder kracht ofte eenighe qualiteyt / de ghewassen die desen smaeck hebben / zijn wel von stoffe ofte materie grof / maer niet aerdtachtigh ofte droogh/ofte te samen treckende/maer met eenighe vochtigheydt overgoten/ het welcke / door dien het plackachtigh is / ende klevende / verstopt / beset ende vervult alle ganghen ende openingen / ende t'samen versjcht de rauwigheden / etc.

Beminde Leser / eer ick dit Tractaet slupte moet weten datter gheene regel soo generael is / ofte sy heeft altijdt eenighe exceptien/ want al dat bitter is / en is niet altijdt heet / en al dat soet is / middelmatigh warm ; want Cicoreye, hoe wel sy bitter is / en is daerom niet heet : ende Opium al is sy kout in den vierden graedt / en laet daerom niet bitter te wesen. Ghelijck Azijn / naer het ghetuyghen van Hyppocrates en Galenus, al is sy suer en kout / en laet daerom oock niet heet te wesen / door dien sy met verscheyden qualiteyten begaeft is : de koude heeft sy door de suerigheydt/ de hitte is daer in ghedruckt door de corruptie / sonder de welcke gheen Azijn en konde worden / etc. Rhabarbar insghelijcks heeft twee verscheyden ende strijdende krachten in haer / te weten purgerende ende stoppende / de purgerende kracht light in de opperste deelen / en de stoppende in centro, ofte in het binnenste / ende in de substantie selfs. Dit alleene tot waerschouwinghe.

Tvveede